

Lukáš Dirga – Jan Váně (eds.): Náboženství za mřížemi. Stále(é) i nestálé.

Brno: Nakladatelství Lukáš a syn, 2023. 223 s. ISBN 978-80-7364-156-6.

V českém akademickom prostredí sa v posledných rokoch vyformovala intelektuálne a aj početne silná skupina akademikov, ktorí sa sústreďujú na rôzne aspekty prítomnosti náboženstva vo verejných inštitúciách. Jednou líniou skúmania je zameranie sa na náboženstvo vo väzniciach. Hoci ide o prístup rozvíjaný len v asi posledných desiatich rokoch, množstvom analýz a šírkou záberu sa táto česká akademická produkcia stáva neprehliadnuteľná nielen v Česku, ale je inšpiratívna aj pre slovenský akademický výskum, kde štúdie tohto typu zatiaľ absentujú.

Publikáciu editovanú sociológmi Lukášom Dirgom a Janem Váněm možno považovať za unikátny počin v oblasti sociológie náboženstva a akademického skúmania náboženstva vo väzniciach, a to z viacerých dôvodov. Je výsledkom práce pomerne veľkého tímu autorov (až jedenásť), čo umožňuje veľmi široký záber pri zachytení rôznych súvislostí medzi náboženským životom a systémom väznenstva. Zároveň je to interdisciplinárny tím, v ktorom sú autori z oblasti histórie, práva, religionistiky, sociológie, bezpečnostných štúdií či antropológie. Je to prvá ucelená monografia, ktorá v našom geografickom priestore tak komplexne pristupuje k skúmaniu náboženstva vo väznenstve a je prvým hlbším ponorom do zatiaľ neznámeho prostredia.

To, že ide o prvotinu bádateľov zároveň núti k hľadaniu ďalších možných ciest bádania v téme a zároveň k vychytávaniu rôznych problematických častí, ktoré sa v iniciačnom diele, ako je možno túto kolektívnu monografiu označiť, nachádzajú. Kritické poznámky ku knihe ako celku, prípadne k jednotlivým textom, teda nemajú za cieľ vytlačiť z centra pozornosti jej prínos pre vedecké skúmanie v tejto téme.

Monografia, hoci obsahuje príspevky z viacerých disciplín, je ako celok sociologickým dielom a aj s ohľadom na profesionálne zameranie editorov bude posudzovaná ako zásadný príspevok k rozvoju sociológie náboženstva a inštitúcií.

Okrem úvodu a záveru má kniha sedem samostatných častí. Práve úvod a záverečná úvaha sú veľmi dôležité pre vytvorenie uceleného rámca knihy a dávajú jej silnú zjednocujúcu linku. Zároveň však treba uviesť, že tieto dve časti vytvárajú očakávania o obsahu celej knihy.

V úvode *Náboženství za mřížemi jako důvod pro výzkum* editori Jan Váně a Lukáš Dirga kontextualizujú svoju knihu do aktuálnej svetovej akademickej spisby, domácich grantových projektov a domácich i medzinárodných výskumov týkajúcich sa väznenstva. Upozorňujú na problém väzenského výskumu,

ktorým je „odborová roztrieštenosť, kde okrem zdieľaného terénu chýba ucelenejšie previazanie“ (s. 8). Práve touto ambíciou, ktorá sa im aj podarila naplniť, sa stala kniha dôležitým míľnikom v českom (a inšpiráciou aj v slovenskom) akademickom skúmaní väznenstva a to napriek tomu, že sa sústredila len na jednu tému, ktorou je náboženstvo.

Autori však mali aj tri čiastkové ambície, ktoré sa im však, no nie vlastnou vinou, nepodarili úplne naplniť. Jedným z dôvodov, prečo sa tieto aspirácie úplne nenaplnili, bola početnosť autorov s ich vlastnými prístupmi a uchopením témy a tiež aj odlišné nároky na akademické štúdie v rôznych akademických disciplínach. Nie všetci sa držali alebo aspoň inšpirovali tromi ambíciami zostavovateľov: 1. predstaviť meniaci sa význam náboženstva za mrežami českých väzňov, 2. poskytnúť porovnanie prístupov k téme v zahraničí a doma, 3. formou vlastných výskumov analyzovať perspektívy aktérov pohybujúcich sa v prostredí väzňov. (s. 8 – 9) Treba však otvorene uviesť, že nie všetci spoluautori mohli naplniť uvedené ciele, keďže viacerí nerobili empirický výskum vo väzniciach. Niektorí robili len analýzu právnych noriem či sekundárnu analýzu rôznych interných správ. Na každú z uvedených ambícií čitateľ nájde v knihe nejaké odpovede, no v rôznej miere rozpracovanosti a v rôznej miere rozsahu.

V úvode zadefinovaný koncept knihy vytvára očakávania o obsahu knihy a pri čítaní sa v pestrosti členenia kapitol a čiastočne aj v opakovaní informácií čitateľ môže občas stratiť. V tejto časti knihy editori vytvárajú pomerne sofistikovaný rámec pri skúmaní moderného väznenstva, kde akcentujú viaceré teoretické prístupy. Na jednej strane zasadzujú tému do konceptu Michela Foucaulta a Michaela Ignatieffa, na druhej strane odkazujú na dramaturgický prístup a inštitucionálnu analýzu „totálnych inštitúcií“ Erwinga Goffmana či na konštruktivistický prístup Jamesa Beckforda. Obe tieto línie prepájajú s teóriami modernej (či neskoro/postmodernej/rizikovej) spoločnosti u Baumana alebo Becka. Tému zasadzujú aj do aktuálnych prístupov v sociológii náboženstva o sekularizácii, desekularizácii, individualizácii a podobne. Poctivo spracovaná, no len stručná úvodná časť vytvára veľké očakávania, že sa tieto témy postupne budú v práci rozvíjať, prípadne korigovať. No silné sociologické predpoklady monografie niektorí spoluautori z iných vedných disciplín nedokázali naplniť. Rovnako ako mnohí nenaplnili ani záverečnú ambíciu zostavovateľov: „V texte je primárna pozornosť zameraná na perspektívy väznených osôb, ako hlavných príjemcov duchovnej starostlivosti a väzenských kaplánov ako kľúčových poskytovateľov.“ (s. 16) Zároveň priznávajú, že do určitej miery boli odsunuté do pozadia perspektívy ďalších skupín zamestnancov väzňov.

Nie je veľmi korektné vyčítať pomerne obsiahlej publikácii, čo všetko v nej chýba a čo by ešte mohla zohľadniť, no v tomto prípade sa možno odvolať na

explicitne formulované ambície zostavovateľov, ktoré vytvárajú isté očakávania. Celkovo sa tieto očakávania dajú zhrnúť tak, že kniha si dáva veľmi veľké ambície v oblasti teoretických prístupov a kontextualizácie, ako aj v empirickom skúmaní, ktoré nepriamo sľubuje etnografiu dvoch skupín aktérov vo väzniciach.

Napríklad práca na niekoľkých miestach konštatuje, že v súčasnosti sa podarilo naplniť početné stavy systematizovaných miest duchovných vo väzniciach, no neobsahuje ani jednu prehľadovú tabuľku alebo graf postupného vývoja počtu obsadených miest a ich porovnanie s počtom odsúdených, ktorým duchovní poskytujú svoje služby. Rovnako chýba zasadenie vývoja počtu duchovných vo väzniciach do kontextu vývoja počtu pracovníkov v iných profesiách spojených s väzenstvom, a to nielen v kontexte vývoja počtu príslušníkov uniformovaných zložiek, no aj iných podporných profesií, ako napríklad psychológov, sociálnych pracovníkov a podobne. Zvedavému čitateľovi môže napadnúť otázka, či vytváraním systematizovaných miest pre duchovných dochádza k rozširovaniu počtov zamestnancov väzenskej služby, alebo sú tieto miesta vytvárané na úkor iných, či už bezpečnostných a represívnych, alebo podporných (psychológovia, sociálni pracovníci a podobne). To je totiž dôležitý kontext pre pochopenie vzťahov duchovných a iných profesií vo väzniciach, čomu sa autori v knihe tiež venujú. Odkazy na iné zdroje, kde je viac informácií, nie sú pre takýto druh iniciáčnej monografie najvhodnejšie. Prednosťou tejto knihy je, že má potenciál byť východiskovým zdrojom bádania v tejto téme pre ľudí z rôznych vedných odborov, ktorí nebudú ďalej vyhľadávať základné údaje v iných akademických časopisoch.

Na čitateľa po ambicióznom úvode môže prekvapujúco pôsobiť otvorenie analytického jadra knihy dvoma čiastočne sa obsahom prekrývajúcimi kapitolami o histórii a právnom ukotvení väzenskej duchovnej služby na území súčasného Česka.

Prvou z nich je štúdia Ondřeja Hladíka o histórii duchovenskej služby do roku 1989. Táto kapitola, na rozdiel od všetkých ostatných, nie je vnútorne členená. Obsahom sa zameriava na zmienky o základných právnych normách a aj ich kontinuite (či diskontinuite) pri zmene rôznych režimov, počínajúc právom v habsburskej monarchii (neskôr Rakúsko-Uhorsku), cez medzivojnovú Československú republiku a protektorát Čechy a Morava, až po obdobie vlády komunistickej strany. Tu je dôležité upozorniť na špecifickú tradíciu ešte z čias monarchie, že duchovní neboli len súčasťou personálu väzení, ale že niektoré náboženské rády – najmä bartolomejky, spravovali ženské i mužské trestnice. Práve táto zmienka je dôležitá v kontexte ambícií editorov skúmať len duchovných a ich klientov vo väzniciach. Ukazuje sa totiž, že aj v našom geografickom priestore je dôležitým faktorom formujúcim praktické fungovanie aj otázka zriaďovateľa väznice. Táto kapitola (podobne ako nasledujúca) prekračuje

ambície editorov aj poznámkami o obdobiach neslobody (počas protektorátu a počas vlády Komunistickej strany Československa – KSČ), keď sa duchovní ocitli na opačnej strane svojho pôvodného pôsobenia, teda v pozícii väzňov. Obsahuje aj spomienky práve takýchto kňazov. Ich výpovede sú významné najmä preto, že sú to spomienky duchovných, ktorí po roku 1989 obnovovali duchovnú službu vo väzniciach. Z hľadiska metodologického treba zdôrazniť, že ide o odlišný prístup ako v nasledujúcich kapitolách, kde nejde o rekonštrukciu zo spomienok, ale rozprávanie o súčasnosti. Odkazy na väznených duchovných sú spomienkami zbieranými s dlhým časovým odstupom (asi polstoročie), až po zmene politického režimu. Práve fakt časového odstupu a radikálnej zmeny politického režimu vyžaduje odlišnú prácu a najmä interpretácie výpovedí. Tieto spomienky pôsobia na niektorých miestach až romantizujúco, takmer ako popis úspešnej náboženskej misie väznených duchovných medzi dozorcami. (s. 28) Problematické je tiež rámcovanie problému väznených duchovných dvoma obdobiami neslobody, čo znevýhodňuje zásadný rozdiel medzi dôvodmi, pre ktoré sa kňazi v každom z nich ocitli v pozícii väzňov, a tiež aj rozdiely medzi oboma režimami. Táto „skratka“ sa vo výklade obdobia vlády KSČ prezentuje duchovných plošne ako obeť komunistického režimu a úplne obchádza dvojakú pozíciu kňazov v tomto období, keď mnohí z nich boli úzko spojení s existujúcou mocou. Tieto poznámky je dôležité uviesť najmä preto, že autor kapitoly vystupuje z vlastnej témy a odbočuje, resp. rámcuje úvahy o väzenskom kaplánske aj niektorými inými súvislosťami vzťahu štátu a náboženstva v čase vlády KSČ. Zatiaľ čo predchádzajúce obdobia boli ilustrované konkrétnymi odkazmi na vyhlásenia alebo predpisy či zákony týkajúce sa duchovnej služby, tu už prevládajú všeobecné charakteristiky, čiastočne vedúce až k dezinterpretáciám. Príkladom môže byť poznámka o „využívaní nevráživosti medzi protestantmi a katolíkmi“. (s. 25) Odkaz však hovorí o pokrokovosti a pokrokových tradíciách v jednej z cirkví a súvisí s veľkou pravdepodobnosťou s vtedajšou snahou vytvoriť hnutie pokrokových kňazov (niekedy označovaných aj ako vlasteneckých). No to sa týkalo nielen protestantských cirkví, ale aj cirkvi katolíckej, v ktorej bolo tiež množstvo takto zameraných kňazov. Na rozdiel od hierarchicky organizovaných katolíkov, ktorí mali svoje vedenie mimo socialistického tábora, v prípade protestantov sa predpokladal menší vplyv zo zahraničia na ich činnosť a vzťah k štátu.

Empiricky je však dôležitá časť popisujúca postupné utlmovanie duchovnej služby vo väzniciach v rokoch 1948 – 1951. Sporiť by sme sa mohli možno o interpretáciu, či to bolo prejavom plánovanej stratégie režimu, alebo skôr nevyjasneného a len sa kryštalizujúceho vzťahu režimu k rôznym oblastiam spojených s náboženstvom.

Čiastočne nadväzujúcou, no čiastočne sa obsahovo prekrývajúcou je druhá kapitola knihy od Kamila Nedvědického *Právní ukotvení duchovní služby*.

Zameriava sa na najvšeobecnejšie historické spojenie náboženstva s väzenstvom a trestami, ako sú zmiňované v Biblii a Talmude. Naznačuje niektoré súvislosti stredovekých právnych noriem na území súčasného Česka až do roku 1852, no bez jasnejšieho vzťahu k téme knihy. Tento rok ako zlom vo výklade a v dejinách spája autor s prijatím novej kodifikácie trestného práva, ktorá v podstate poštátnila väzenstvo v monarchii, čo znamenalo modernizáciu celého väzenského systému. Zároveň je to aj rok, keď František Jozef Řezáč vydal svoju zakladateľskú knihu duchovnej služby vo väzeniach na území súčasného Česka o duchovnej práci s odsúdenými. Až v tomto novom systéme sa prijali zásady duchovnej práce s odsúdenými (od roku 1889). Autor kapitoly uvádza, ktoré náboženské skupiny mali vytvorené podmienky na náboženský život – okrem katolíkov aj evanjelici a židia. Časti kapitoly o období do roku 1989 sa v jadre prekrývajú s obsahom predchádzajúcej kapitoly.

Zaujímavejšie sú časti o období po roku 1989, kde autor naznačuje, ako sa v porevolučnom období spontánne a v podstate dosť nesystematicky obnovovala duchovná služba vo väzniciach, a to dokonca pred jej legislatívnym ukotvením. (s. 46) Táto kapitola je pre pochopenie kontextu súčasnej duchovnej služby vo väzniciach veľmi dôležitá, a to práve popisom odlišných spôsobov regulácie v počiatkoch duchovnej služby a v súčasnosti, keď je už fixovaná s konkrétnymi náboženskými skupinami viacerými zmluvami a právnymi normami. Zaujímavosťou, hoci zároveň aj odbočkou od českého kontextu, sú zmienky o rozsudkoch *Európskeho súdu pre ľudské práva* v prípadoch z iných krajín Európy, čo je doplnené doterajšími rozsudkami *Ústavného súdu Českej republiky*. V kontexte práve tejto kapitoly a vzhľadom na to, že sa k téme ešte viackrát vracajú aj iní autori, by bolo vhodné spracovať prehľad náboženských spoločností, ktoré majú udelené špecifické práva na výkon duchovnej služby vo väzeniach. Práve publikácia, ktorá má monografické ambície a podáva taký ucelený a komplexný obraz by mala základné fakty ilustrovať konkrétnymi dátami a údajmi, nielen odkazmi na iné práce, kde sú tieto základné fakty uvádzané.

Trocha rozpačito v kontexte odborne ladenej knihy pôsobia normatívne slová v závere kapitoly, ktoré akoby pochádzali nie zo strany analytika, ale od predstaviteľa väzenského systému, ktorý duchovným odporúča: neopomenúť „bezpečnostné riziká a potenciál zneužívania duchovných aktivít odsúdených k získaniu neoprávnených výhod, porušovaniu vnútorného poriadku a dokonca páchaniu trestnej činnosti“. (s. 61) V kontexte samotnej kapitoly to nemá žiadne argumentačné ukotvenie a v podstate len posilňuje v iných častiach knihy spomínaný negatívny stereotyp o duchovnej službe zo strany uniformovaných zložiek väzenského personálu a širšej verejnosti.

Autormi tretej kapitoly *Ve vězení si přátele nehledejte, Boha klidně ano* sú Petra Zhříválová a Tereza Raszková. Ide najmä o kriminologickú štúdiu

o vzťahu náboženstva a kriminality, a to v dvoch významoch: „akú úlohu hrá náboženstvo pri sklonoch páchať trestnú činnosť a ako náboženské programy znižujú recidívu“. (s. 68) Táto kapitola však pomerne odvážne prináša tvrdenia, ktoré úplne nezodpovedajú obsahu iných kapitol. Tvrdí sa v nej, že „všeobecne sa výskumy zhodujú skôr v tom, že náboženstvo znižuje sklony páchať trestnú činnosť a náboženská viera a jej praktizovanie má pozitívny účinok na kriminálne správanie“. (s. 68) Tento názor ilustruje na tvrdení, že nielen židovská a kresťanská viera, ktoré sa premietli do euroamerických právnych noriem, ale napr. aj tradičná budhistická spiritualita v thajských rodinách majú preventívny vplyv na delikvenciu mládeže. Práve odlišný prístup k spracovaniu témy spôsobuje viacero rozporov s ostatnými časťami knihy. Tou základnou odlišnosťou je, že autorky pracujú pri svojich ilustráciách najmä s výsledkami zahraničných výskumov, a to aj z geograficky a kultúrne veľmi vzdialených krajín (Pakistan, Thajsko a podobne). Kapitola je však dôležitá k vytvoreniu predstavy o rôznych druhoch náboženských programov vo väzeniach vo svete a ich vplyve na odsúdených, pričom upozorňuje na kritiku kriminologických výskumov náboženstva. Tie totiž, ako autorky pripomínajú, bývajú spochybňované najmä z metodologického hľadiska, pretože chýba konceptualizácia kľúčových predikatívnych premenných, predovšetkým náboženstva. (s. 69) Samotné autorky toto uvádzajú aj ako obmedzenie vlastnej štúdie. Jadrom práce je však popis viacerých druhov väzenských náboženských programov zameraných na zníženie recidívy väzňov.

Poukazujú taktiež na dôležitý dvojaký predpoklad týchto programov. Väzni nielenže môžu praktizovať svoju náboženskú vieru, ale môžu ju aj vo väzení nájsť. (s. 73) Uvádzajú tiež špecifickú vlastnosť náboženských programov vo svete, kde sa využívajú a to fakt, že sú otvorené všetkým záujemcom a nie sú obmedzované mierou rizika. (s. 75) Práve tu už naznačujú aj prax v ČR (väčšina textu je totiž postavená na prezentácii skúseností a výskumov zo zahraničia), čím sa táto kapitola zásadne odlišuje od ostatných kapitol knihy. Podľa viacerých odkazov pod čiarou však vidieť, že to nie je len problém nedostatku štúdií k tejto tematike z domáceho prostredia. Asi aj to je na škodu štúdie, že sa nepokúsila vystaviť existujúce zahraničné výskumy testu, či sú vhodnými inšpiráciami aj pre kriminologický výskum v prostredí ČR, teda v čom by mohol byť v špecifickom prostredí dominantne nenáboženského Česka ten-ktorý výskum vhodný a v čom je nutné brať výsledky niektorých výskumov s odstupom.

Kapitola Martina Rychlíka a Aleny Lochmannovej o väzenskom tetovaní je v istom ohľade v českom a slovenskom akademickom prostredí mimoriadna – svojou témou, obrazovými prílohami, ale aj prienikom do v podstate ilegálneho sveta vo vnútri väzení. V kontexte tejto knižky však pôsobí rozpoltene. Čitateľ stráca orientáciu, kedy autorka hovorí o českých väzniciach a výskumoch v do-

mácom prostredí a kedy o zisteniach zo zahraničných výskumov, napríklad z Ruska či Francúzska. Táto štúdia je však dôležitá aj vzhľadom na kontextualizáciu samotných tetovaní s náboženskou tematikou, kde nejde vždy o explicitné náboženské významy, prípadne ide o kódovanie, kde konkrétne symboly dávajú zmysel len v špecifickom prostredí.

Aj piata kapitola smeruje mimo hlavný zámer knihy, teda nie je empirickou antropologickou sondou do sveta duchovných alebo významu náboženstva pre väznené osoby. Ondřej Kolář a Miroslav Mareš z pozície bezpečnostných štúdií analyzujú vo svete veľmi debatovanú tému náboženskej radikalizácie a extrémizmu. Tu však treba dodať, že samotná kapitola voľne prechádza od náboženskej radikalizácie k téme všeobecne chápaného extrémizmu, teda čiastočne ide aj za rámec knihy. Keďže, ako tvrdia autori, v českom prostredí ide o marginálny fakt, iba stručne popisujú niektoré prípady náboženského extrémizmu, no nie ako výsledok pobytu vo väzení, ale ako dôvod uväznenia (napríklad za schvaľovanie a propagáciu terorizmu alebo za vôľu pridať sa k Islamskému štátu). V prípade tejto kapitoly sa však ukazuje, kam môže zájsť mechanické inšpirovanie sa západnými analýzami. Obsiahly priestor a množstvo príkladov zo sveta o náboženskej radikalizácii a o postupoch, ako ich identifikovať dáva celej knihe silný bezpečnostno-represívnych nádych, čo je v rozpore s pôvodnými ambíciami editorov priblížiť tému z perspektívy jej aktérov. Tak trochu ide o vnášanie problémov z iných krajín do nášho geografického priestoru, teda presne to, čo sa celkovo deje v akademickom svete. Témy nevyrastajú z problémových situácií v nejakom konkrétnom sociálnom svete, ale sú doslovne vytvárané inšpiráciami „zo svetovej akademickej práce“.

Až šiesta a siedma kapitola naplňajú stanovené ambície editorov a venujú sa analýze pohľadu aktérov duchovnej služby v českých väzniciach. Andrea Beláňová skúma svet duchovných vo väzenskej službe Českej republiky a Jan Váně s Lukášom Digrom prezentujú výsledky prípadovej štúdie z jednej z českých väzníc, kde najmä dotazníkovou metódou zisťovali, aký význam má religiozita pre odsúdených a aké má podoby. Až tieto dve kapitoly, v podstate najempirickejšie z celej knihy, predstavujú najväčšiu mieru disciplíny autorov voči rámcu knihy, ale aj voči výstavbe argumentácie pri vytváraní záverov výskumu.

V prípade kapitoly Andrey Beláňovej o väzenských kaplánoch je dôležitý kontext ich práce, teda fakt, že sú v súčasnosti zamestnancami väzenskej služby. Toto postavenie ich stavia do hraničnej pozície, keď sú na jednej strane do určitej miery súčasťou represívneho aparátu, no na strane druhej zameraním práce do neho úplne nepatria. To ovplyvňuje ich postavenie vo väzení. Nie sú úplne ani na jednej strane mreží, ale zároveň akoby boli na oboch. To vedie aj k istej osamelosti duchovných v celom systéme. (s. 147) Druhou hraničnou líniou ich postavenia je vyjednávanie medzi sekulárnym svetom a svetom nábo-

ženstva, teda pohybovanie sa v dvoch odlišných „logikách“. Autorka pripomína, že to je prekérna pozícia, ktorej sa venuje malá pozornosť, no zároveň to je dôležitá súčasť práce duchovných aj v iných krajinách. (s. 158) Ako jedna z mála autorov v knihe tiež upriamuje pozornosť na národné špecifiká tejto práce v Česku, kde jedným z dôležitých rámcov je práve nízka miera cirkevnej religiozity v Česku. No na druhej strane je väzenské prostredie charakteristické menšou prítomnosťou kultúrne vzdialenejších náboženských tradícií (islamu, buddhizmu a podobne).

Siedmou a zároveň poslednou kapitolou pred záverom je prípadová štúdia z jednej českej väznice od Lukáša Dirgu a Jana Váně. Podobne ako v úvode aj tu rámcujú svoj výskum súčasnými svetovými teóriami zaoberajúcimi sa významom náboženstva pri práci s odsúdenými. Na svoj empirický výskum, ktorého časť zameranú na väzňov prezentujú v kapitole, spracovali 154 vyplnených dotazníkov, obsahujúcich 29 otázok. Aj napriek tomu, že ťažko hovoriť, že by vzorka reprezentovala populáciu väzňov v Česku, alebo aj populáciu skúmanej väznice, ide o unikátny výskum, ak nie vari jedíný, pri ktorom sa podarilo realizovať priamo v prostredí väznených osôb takýto dotazníkový výskum. Zaujímavé sú témy, ktoré výskumníci analyzovali, aj výsledky, ktoré im odpovede odsúdených priniesli. Riešili napríklad mieru úspešnosti pri podávaných žiadostiach o duchovné služby, kde sa ukázalo, že najmenej bolo vyhovované žiadostiam o špeciálne jedlo a najviac v prípade žiadostí o stretnutie s duchovným. Toto sú však len subjektívne názory väzňov a pri tejto otázke, kde pravdepodobne existujú aj oficiálne záznamy o žiadostiach, by sa dali subjektívne názory porovnávať s úradnými. Zaujímavé sú taktiež údaje zo žiadostí väznených o rôzne náboženské predmety, kde sa ukazuje pozitívna závislosť medzi seabedeklaráciou veriaci a podanou žiadosťou. Medzi ďalšie sledované oblasti patrilo náboženské vyznanie a prax (skupinová, ale aj individuálna) väznených osôb. Výsledky, ktoré ukazujú, že sa nejakým spôsobom do týchto aktivít zapája aspoň niekedy okolo 40 % väznených, sú v kontexte nábožensky ľahostajnej spoločnosti prekvapujúce. No zároveň iné výsledky poukazujú na dôvody ich účasti na takýchto aktivitách, kde jednoznačne dominuje snaha o zlepšenie života, čo je jeden z deklarovaných cieľov týchto aktivít, ktorý je pre väznené osoby aj všeobecne známy legitimitačný nástroj ich inak nie obvyklej činnosti. Tu je dôležité oceniť reflexivitu autorov pri využívaní dotazníka a najmä pri jeho interpretáciách. Sú si totiž vedomí, že väznené osoby mohli pri odpovediach zle rozumieť zmyslu otázky alebo reagovať spôsobom, aby naplnili očakávania výskumníkov, a teda aj takýchto duchovných programov vo väzniciach. V dotazníku boli aj otázky týkajúce sa náboženského extrémizmu, kde tiež vychádzajú mnohé prekvapujúce závery o skúsenostiach s náboženským extrémizmom vo väzení. No podobne ako aj inde, je otázne, čo si pod náboženským extrémizmom predstavovali väzni a či za extrémizmus nepovažujú verej-

né prejavovanie viery, či nosenie (prípadne aj na vlastnej koži) náboženských symbolov.

Čo sa týka formálnej stránky knihy, treba oceniť nápaditý prvok, ktorý vytvára predely medzi jednotlivými kapitolami knihy. Napríklad pred prvou kapitolou Ondřeja Hladíka *Historie vězeňské duchovenské služby do roku 1989* je na s. 17 uvedený akoby abstrakt nasledujúcich kapitol nazvaný *Náboženství jako historický pilíř penitenciálního působení*. Je to veľmi dobrý nápad, no z kontextu a obsahu knihy nie je jasné autorstvo týchto kvázi abstraktov a ani to, či ide o nejaký prednázov, alebo o samostatnú reflexiu zostavovateľov k obsahu kapitoly. Prinajmenšom chýbajú informácie o týchto miniúvahách/abstraktoch v obsahu knihy. V monografii jedného autora alebo dvoch, či troch spoluautorov by to nebol problém, ide o veľmi nápaditý prvok, no pri autorských kapitolách od rôznych autorov to pôsobí trochu mäťuco a vzniká otázka, prečo majú kapitoly dva názvy.

Podobne neštandardne pôsobí v obsahu knihy uvádzanie čísel strán jednotlivých kapitol a podkapitol vľavo, teda pred názvami. Tento prvok pôsobí až rušivo, no ide v podstate o jediný optický nešvár knihy. Naopak, oceniť treba obrazovú prílohu v časti o tetovaniach, keďže táto téma si obrazovú prílohu doslova žiada.

Celkovo treba vysoko oceniť vydanie tejto knihy a jej široký záber do problematiky. Hoci multidisciplinarita ukazuje na prítomnosť dvoch spôsobov písania, argumentovania a interpretovania, teda odlišné druhy akademických jazykov (texty spochybňujúce a pochybujúce verzus texty so silnými a kategorickými tvrdeniami), a tiež úroveň kvality textov, ako celok ide o dôležitý príspevok k existujúcej sociológii náboženstva v Česku (a aj na Slovensku). Pre slovenskú sociológiu môže byť nielen inšpiráciou, ale aj vzorom, ako možno vyplniť zatiaľ biele miesto v skúmaní tejto oblasti.

Miroslav Tížik

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave,
Sociologický ústav SAV, v. v. i.

